

УДК 342

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2\(66\).337633](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2(66).337633)

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ПРОТИМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Ботнаренко О. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант*

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0008-0776-8828

botnarenko.alex@gmail.com

Стаття присвячена комплексному аналізу юридичної відповідальності у сфері протимінної діяльності в Україні. Автор розглядає специфіку застосування юридичної відповідальності щодо різних суб'єктів. Особливу увагу приділено аналізу положень Закону України «Про протимінну діяльність в Україні», що передбачає відповідальність за правопорушення у цій сфері.

У статті виявлено низку правових суперечностей та недоліків чинного законодавства. Зокрема, детально розглядаються питання, пов'язані з механізмом передачі відповідальності державі за очищені території шляхом видачі відповідних сертифікатів. Автор зазначає, що цей механізм має декларативний характер, створює певні правові ризики і юридичну невизначеність щодо суб'єктів, які мають відповідати за можливі негативні наслідки. Також акцентовано увагу на суперечність між цим механізмом та нормами про обов'язкове страхування відповідальності операторів протимінної діяльності.

Крім того, у роботі розглядається судова практика як приклад вирішення спорів у сфері протимінної діяльності. На основі аналізу зроблено висновок про необхідність уточнення і доопрацювання законодавчих норм задля усунення наявних суперечностей і підвищення ефективності правового регулювання.

Автором запропоновано конкретні рекомендації щодо покращення нормативної бази, зокрема уточнення формулювань закону та гармонізації його положень. Реалізація цих рекомендацій сприятиме формуванню чіткішого і прозорішого механізму юридичної відповідальності в сфері протимінної діяльності.

Ключові слова: юридична відповідальність, протимінна діяльність.

Одним із важливих засобів організації правильного (належного) виконання приписів правових норм, попередження та припинення небажаної з погляду закону поведінки суб'єктів суспільних відносин виступає юридична відповідальність – об'єктивно необхідний у сучасних умовах засіб забезпечення функціонування держави, суспільства, особи. Юридична відповідальність – це категорія, властива всім галузям права, інститут будь-якої правової системи, одна з істотних ознак права, необхідний механізм його дії (Дмитренко, 2009, с. 108).

Дотримання суб'єктами відносин своїх суспільно значущих обов'язків відповідно до встановлених норм контролюється як спеціально створеними механізмами та інститутами, так і самими суб'єктами у взаємодії між собою.

Загальновизнаним є поділ юридичної відповідальності за галузевою структурою права на цивільно-правову, кримінальну, адміністративну та дисциплінарну (передбачену нормами трудового права). Але специфікою юридичної відповідальності у сфері господарської діяльності є різноплановий характер правопорушень. У цьому зв'язку постає питання: який суб'єкт несе яку відповідальність? Проблема полягає в особливості статусу суб'єкта господарювання – юридичної особи. У будь-якому разі одні й ті самі дії певної посадової особи можуть мати негативні наслідки як для неї самої, так і для суб'єкта господарювання. Наприклад, укладення угоди без наміру виконувати її умови

в майбутньому може призвести до притягнення суб'єкта господарювання до цивільно-правової (у відносинах з контрагентом за договором), фінансової (накладення штрафів за ухилення від сплати податків) відповідальності, а посадова особа, яка вчинила такі незаконні дії, може бути притягнена за наявності певних ознак або до адміністративної, або до кримінальної та дисциплінарної відповідальності (Мачуський & Постульга, 2009).

Метою юридичної відповідальності є, з одного боку, охорона прав і свобод людини та громадянина, забезпечення законності та правопорядку в державі, а з іншого – профілактика правопорушень, виховання суб'єктів права в дусі поваги до закону та права як найважливіших цінностей у суспільстві (Гнатюк, 2007).

У сфері протимінної діяльності важливо розмежовувати юридичну відповідальність суб'єктів, які здійснюють відповідні заходи: з одного боку, відповідальність державних органів, що координують та контролюють процеси протимінної діяльності, а також організацій та установ, які безпосередньо виконують такі роботи, як цілісних інституцій; з іншого – відповідальність їхніх посадових осіб та працівників.

Це розмежування є необхідним для точної кваліфікації правопорушень у сфері протимінної діяльності, визначення рівня персональної відповідальності кожного суб'єкта та встановлення справедливих санкцій. Воно також сприяє забезпеченню ефективного контролю за дотриманням вимог законодавства, запобіганню зловживанням та підвищенню відповідальності всіх учасників процесів протимінної діяльності.

Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» (далі – Закон) (Верховна рада України, 2018, 06 грудня) охоплює низку положень, що визначають юридичну відповідальність для різних суб'єктів у сфері протимінної діяльності. До таких категорій відносяться фахівці з розмінування, які займаються безпосередньо проведенням відповідних робіт; оператори протимінної діяльності, які відповідають за організацію та виконання робіт у цій сфері; а також посадові особи та керівники суб'єктів протимінної діяльності, які несуть відповідальність за дії або бездіяльність у межах своєї компетенції.

Щодо фахівців з розмінування, то зміст вказаного вище закону містить дві норми що стосуються їхньої юридичної відповідальності. Зокрема, відповідно до частини третьої статті 7 Закону фахівці з розмінування, винні у порушенні законодавства у сфері протимінної діяльності, несуть відповідальність згідно із законом, а частина перша статті 38 Закону в цілому визначає, що правопорушеннями у сфері протимінної діяльності є протиправні діяння (дії чи бездіяльність) суб'єктів протимінної діяльності та (або) фахівців з розмінування, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених законодавством та національними стандартами у сфері протимінної діяльності (Верховна рада України, 2018, 06 грудня).

Загалом, ці норми мають неконкретизований характер, адже вони лише загально констатують можливість настання юридичної відповідальності за можливі порушення, але не встановлюють чітких кваліфікаційних ознак, санкцій, підвідомчості, особливостей розслідування чи інших процесуальних аспектів. Фактично вони мають відсильний характер до вже діючих нормативно-правових актів, наприклад таких як Кримінальний кодекс України або Кодекс України про адміністративні правопорушення, які регулюють широкий спектр питань, що передбачають відповідальності за порушення законодавства в різних сферах, зокрема і в протимінній діяльності.

Доцільність включення таких норм до цього закону, на нашу думку, є сумнівною, оскільки чіткі положення які визначають умови, наслідки та покарання за вчинення правопорушень вже описані в інших спеціалізованих нормативних актах. Таким чином, ці статті не вносять суттєвих нововведень, а лише обтяжують норму закону, не визначаючи конкретного механізму правозастосування.

Загалом, попередній висновок стосується усього VI розділу «Відповідальність за порушення законодавства у сфері протимінної діяльності» відповідного Закону. Стаття 38 Закону, доречі єдина стаття цього розділу, декларує відповідальність за порушення законодавства у цій сфері. Вона встановлює, що протиправні дії або бездіяльність суб'єктів протимінної діяльності та фахівців з розмінування, які призвели до невиконання встановлених вимог, є правопорушеннями. Також передбачено можливість судового оскарження таких дій та обов'язок відшкодування шкоди, завданої фізичним, юридичним особам або довкіллю внаслідок неправомірних рішень чи дій відповідальних осіб.

Прикладом ефективного використання механізму судового оскарження є Рішення районного суду м. Дніпро від 29.04.2024 по справі 201/9175/23. Суд розглянув позов щодо оскарження рішень суб'єкта протимінної діяльності – Центру розмінування Державної спеціальної служби транспорту Міністерства оборони України – які стосувалися звільнення позивача. Судом врахував, що позивач, маючи кваліфікацію сапера з гуманітарного розмінування, обрав цю професію свідомо, однак був змушений самотійно захищати свої трудові права через неналежні умови праці та порушення роботодавцем законодавства про працю (Ленінський районний суд м. Дніпро, 2024).

У межах позову він вимагав визнати незаконними та скасувати накази про результати службових розслідувань, змінити підставу звільнення та зобов'язати відповідача внести відповідні виправлення до трудової книжки. Суд дійшов висновку, що рішення Центру розмінування порушують права позивача, оскільки містять безпідставні висновки про його дисциплінарні проступки, а звільнення ґрунтується на формулюваннях, які не відповідають дійсним обставинам справи.

У підсумку суд частково задовольнив позовні вимоги, визнавши незаконними та скасувавши накази про службові розслідування, зобов'язавши змінити підставу звільнення у наказі та внести виправлення до трудової книжки. Також суд стягнув з Центру розмінування 10 000 грн моральної шкоди та 6441,60 грн компенсації судового збору. В обґрунтуванні рішення суд наголосив на необхідності дотримання принципів справедливості, розумності та балансу інтересів сторін, а також на неприпустимості порушення прав працівників у сфері протимінної діяльності (Ленінський районний суд м. Дніпро, 2024).

Ще однією спробою встановити юридичну відповідальність суб'єктів протимінної діяльності визначено у змісті статті 11 «Передача відповідальності щодо очищеної території» Закону України «Про протимінну діяльність в Україні», так частиною першою вказаної статті передбачено, що після проходження процедури передачі відповідальності щодо очищеної території від операторів протимінної діяльності до місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування держава шляхом видачі сертифіката бере на себе повну відповідальність за відсутність на відповідній території ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами. Повноваження щодо видачі сертифіката покладаються на центр протимінної діяльності та центр гуманітарного розмінування (Верховна рада України, 2018, 06 грудня).

На нашу думку, стаття 11 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» є прикладом вкрай невдалої та юридично необґрунтованої норми, що створює більше проблем, ніж вирішує. Її основний недолік полягає в тому, що вона фактично намагається поєднати несумісні підходи до розподілу відповідальності.

Перш за все, положення про покладення відповідальності одночасно на органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації є правовим нонсенсом. Відповідно до Конституції України та принципів місцевого самоврядування, ці структури мають абсолютно різні повноваження, підпорядкованість та правові статуси. Органи місцевого самоврядування є автономними утвореннями, що здійснюють власні та делеговані повноваження, тоді як місцеві державні адміністрації є частиною виконавчої влади. Як вони можуть одночасно відповідати за один і той самий процес без чіткого розмежування повноважень? Це не просто логічна неузгодженість – це серйозний правовий дефект, що може спричинити конфлікти між цими органами та унеможливити ефективну реалізацію норми.

Більше того, сама ідея передавання відповідальності за очищену територію державі через видачу сертифіката є відверто декларативною та юридично невиправданою. Жоден документ не може гарантувати абсолютну безпеку території, оскільки жодна система розмінування не може на 100% виключити можливість залишків вибухонебезпечних предметів. Тож що означає цей сертифікат? Він просто «перекладає» потенційні ризики на державу без механізму реальної відповідальності.

Ще більш абсурдною є ситуація з можливими наслідками такого механізму. Якщо після видачі сертифіката на території буде виявлено вибухонебезпечний предмет або, що ще гірше, станеться інцидент, то хто понесе відповідальність? Оператор протимінної діяльності, що виконував роботи? Чи місцеві органи влади, які формально прийняли територію? Чи держава, від імені якої видано сертифікат? Закон абсолютно не дає відповіді на ці критично важливі питання. Це створює ситуацію, коли всі відповідальні водночас, а отже, ніхто реально не відповідає.

Попередня критика статті 11 Закону ще більше підсилюється у світлі положень статті 31, яка прямо передбачає механізм страхування відповідальності під час здійснення робіт з розмінування. Ця невідповідність між двома нормами закону свідчить про внутрішню суперечність у правовому регулюванні протимінної діяльності.

Якщо закон вже вимагає, щоб оператори протимінної діяльності укладали договори страхування на випадок заподіяння шкоди довкіллю, здоров'ю чи майну третіх осіб, то виникає логічне питання: яка тоді мета передачі відповідальності державі за очищені території? Страхування за визначеним класом (зокрема, клас 13 відповідно до Закону України «Про страхування») передбачає, що в разі виявлення вибухонебезпечних предметів або заподіяння шкоди після завершення розмінування, фінансову відповідальність нестиме страховик, а не держава.

Крім того, частина друга статті 31 Закону прямо встановлює, що держава не несе відповідальності за шкоду, заподіяну неправомірними діями оператора протимінної діяльності під час виконання ним робіт з гуманітарного розмінування за замовленням центрального органу виконавчої влади, основним завданням якого є забезпечення реалізації державної політики у сфері протимінної діяльності. Це означає, що якщо після розмінування відбудеться нещасний випадок або буде виявлений

вибухонебезпечний предмет, держава не повинна компенсувати заподіяну шкоду. Натомість відповідальність має покладатися на оператора протимінної діяльності та його страхову компанію.

Проте стаття 11 Закону суперечить цьому принципу, оскільки передбачає передачу повної відповідальності державі після видачі сертифіката про розмінування. Це створює подвійний стандарт: з одного боку, закон говорить про страхову відповідальність операторів, з іншого – про гарантії держави щодо очищених територій. У результаті утворюється правова колізія: хто зрештою відповідає за можливі інциденти – оператор, страхова компанія чи держава?

Більше того, передача відповідальності державі через видачу сертифікату є необґрунтованим і ризикованим кроком. Навіть найдосконаліші технології розмінування не можуть гарантувати абсолютної безпеки. Проте, видаючи сертифікат, держава формально бере на себе відповідальність за відсутність небезпеки, що суперечить логіці страхування, де йдеться не про гарантії безпеки, а про покриття можливих ризиків.

Таким чином, одночасне існування статей 11 та 31 у Законі є яскравим прикладом правової непослідовності. Якщо законодавець запровадив обов'язкове страхування відповідальності, то необхідність передачі відповідальності державі стає безглуздою. Це ще раз підтверджує необхідність перегляду або скасування статті 11 Закону, адже вона не лише суперечить загальним принципам відповідальності у сфері протимінної діяльності, але й може створити серйозні юридичні та фінансові ризики як для держави, так і для громадян.

Аналіз законодавчих норм, що регулюють юридичну відповідальність у сфері протимінної діяльності, дозволяє констатувати наявність низки серйозних правових колізій та недоліків. Найбільш критичною є проблема одночасного покладання відповідальності на місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, що суперечить принципам державного управління і місцевого самоврядування. Також спірним є механізм передачі відповідальності за очищені території державі, що створює правову невизначеність і може призводити до уникнення відповідальності усіма суб'єктами. Для ефективного функціонування системи юридичної відповідальності в цій сфері необхідно переглянути або виключити неоднозначні норми та посилити деталізацію умов застосування відповідальності.

Botnarenko O. Legal responsibility in the sphere of mine action in Ukraine: theoretical and practical aspects and problems of legislative regulation

The article is devoted to a comprehensive analysis of legal liability in the field of mine action in Ukraine. The author considers the specifics of the application of legal liability to various entities. Particular attention is paid to the analysis of the provisions of the Law of Ukraine «On Mine Action in Ukraine», which provides for liability for offenses in this area.

The article reveals a number of legal contradictions and shortcomings of the current legislation. In particular, the issues related to the mechanism of transferring responsibility to the state for cleared territories by issuing relevant certificates are examined in detail. The author notes that this mechanism is declarative in nature, creates certain legal risks and legal uncertainty regarding entities that should be responsible for possible negative consequences. Attention is also focused on the contradiction between this mechanism and the norms on mandatory liability insurance of mine action operators.

In addition, the work considers judicial practice as an example of resolving disputes in the field of mine action. Based on the analysis, the conclusion is made about the need to clarify and finalize legislative norms in order to eliminate existing contradictions and increase the effectiveness of legal regulation.

The author offers specific recommendations for improving the regulatory framework, in particular, clarifying the wording of the law and harmonizing its provisions. The implementation of these recommendations will contribute to the formation of a clearer and more transparent mechanism of legal responsibility in the field of mine action.

Key words: legal responsibility, mine action.

Література:

1. Гнатюк, М. Д. (2007) Правозастосування та його місце в процесі реалізації права. *Дисертація кандидата юрид. наук* : 12.00.01. <https://surl.li/xbacei>
2. Дмитренко, Е. С. (2009) Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України. *Монографія*. Юрінком Інтер. <https://goo.su/XCFeZ>

3. Мачуський, В. В., & Постульга, В. Є. (2004). *Господарське законодавство (Навч. Посіб)*. КНЕУ. <https://buklib.net/books/21895/>
4. Про протимінну діяльність в Україні. (2018). Закон України № 2642-VIII від 06.12.2018, станом на 01 січня 2024 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19#Text>
5. Рішення Ленінського районного суду м. Дніпро від 29.04.2024 по справі 201/9175/23. <https://goo.su/z2h5D>

Стаття надійшла до редакції 05.05.2025

Стаття рекомендована до друку 20.06.2025